

ARTHUR

Ақұштап айдыны

2014-06-12 00:06:06 admin

Осы көктемде Еуразия ұлттық университетінде ақын, қоғам қайраткері Ақұштап Бақтыгереевамен шығармашылық кездесу өтті. ҚР Тұңғыш Президенті аудиториясында инешаншар орын болмады. Елорда зиялылары, ақын-жазушылар, оқытушылар мен студенттер сағынған ақынының жырына, шыншыл да табиғи ой-пайымдарына мейірін қандырды. Поэзия падишасы – Фаризадан айырылған астана жұртшылығына Ақұштап ақын өлеңмен көңіл айтты. Сол кеште таныстырылған екі ақын қыздың сонау 60-жылдары бірге түскен фотосуретінің өзі дәтке қуат бергендей еді. Бұл жолы да өлең мен өмір туралы ақжарма сөздер кемерінен асты, кемелімен толықты.

Әлем әдебиетінде поэзия табиғатын танушылармен қатар табиғат поэзиясын жете жіктеушілер мен жіліктеушілер жетіп артылады. Жекелеген ағаш, гүл түрлерін былай қойғанда жан-жануарлар дүниесінің поэзиядағы көрінісіне ден қойған зерттеушілер де жеткілікті, тіпті бүтін бір ұлттың басыбайлы меншігіне айналған ағаштар мен гүлдер де бар. Орыс поэзиясында ең көп жырланған ағаш – аққайың болып саналса, жапон поэзиясында – сакура ағашына басымдық беріледі. Сол сияқты қазақ поэзиясында кең дала көрінісі кеңінен таралып, қыр суреттері жан-жақты жырланған. Орыс ақындары Сергей Есенин – аққайыңды, Марина Цветаева – шетен ағашын, қазақ ақындары Абай – желсіз түнде жарық айды, Мұқағали – аршалар мен шыршаларды, Төлеген – ақбұлақтарды, Тұманбай – өрік ағашына өң бере білген, сол сияқты Ақұштап Бақтыгерееваның түпкілікті тақырыбы да табиғат аясы, әсіресе ақ шағалалар. Ақ шағала – Ақұштап ақындығының синониміне айналғалы қашан, ақ айдын мен ақ шағала – ақынның ауық-ауық, әлсін-әлсін, қайта-қайта оралып отыратын өрісі. Ал өлеңге өріс керек, тың өріс, кең өріс, кемел өріс, кенен өріс; міне, Ақұштап ақын да өрісін тапқан, өрісін тауып қана қоймай, өлеңге өріс ашқан да, өзі де сол өлеңнің өрісіне айнала алған.

Адамды адаммен алыстыратын да – ақиқат, адамды адаммен табыстыратын да – ақиқат. Ақиқат айдай анық жері ақырын алға асады. «Ақырын жүріп анық бас» дейді Абай. Ал «ақырын жүріп, анық басқан» ақындарымыздың бірі – Ақұштап ақын. Өмірдің өзіндей өзгеше, көңілдің күйіндей күрделі, ақиқаттың аяқ алысындай анық, табиғаттың тылсымындай тазалық – ақын жырларының ажарын ашып, тамырын тулатып тұр. Тамыр демекші, ақын тіршіліктің тамырын тап басып қана қоймайды, жүректің жүзімен аймалап, ақылдың айдынына алып шығады. Ақылдың айдыны – айбынды, ай жарықта ай қабақ танытып, күн жарықта ақ тымықтанып тұратын ақ көгісті, ақ қасқа. Ақынның кезекті кітабын «Ақ айдын» деп атауында да табиғи тамырластық қана емес, тамырлас табиғаты тұр.

Топталып ұшқан үйірінің,
Достардай еді-ау жаны ізгі.
Адамнан кеткен мейірім,
Сендерде қалған тәрізді.

Ахаңның әніндегі, Ахмет Жұбановтың әніндегі «еті де, беті де аппақ» қарлығаштар «топталып ұшып» келе жатыр, сізге қарап қанаттарын қайшылай ұшады, алды-артыңыздан жанап өтіп, жай-күйіңізді сұрасады, жатырқамайды, жатсынбайды, жасқанбайды, жалтармайды, жауықпайды, жамырай жақындап жел бесікше тербеледі, жаудырай жаутаңдап жауқазынша жарасады. Көркем десең көркем, көрікті десең көрікті, ал «көркем болып көріне алмаған авторлық ниет еш уақытта да идеяға айнала алмайды». Тап осы өлеңде идея бар ма? Әрине, бар. «Адамнан кеткен мейірім, сендерде қалған тәрізді», «Адамнан таппаған мейірімді, ақ ниетті қарлығаштардан табу да көркемдік көкжиегінің керегесін кеңейтеді, ізгілікке із кестіреді, ар аралына апарып, бейдауа болған болмысыңмен беттестіреді; қасиетсіздіктен қашықтап, адамшылдыққа, аршылдыққа апаратын алуан арнаны нұсқап, түбін-тегін түгендеп жатпайды, себебі ол поэзияның міндетіне де жатпайды, тек «жалған намыс қасиет емес, ар сақтаған қасиет» дегенді меңзейді. Адамнан кеткен мейірім, ақ тамақ қарлығаштармен бірге алып-ұшып жүр, қонатын қоныс іздейді, қанатымен су себу – қарлығаштарға ғана тән қасиет емес, күллі адам баласына тән тағылым, тұғырынан тайса, кенеуі кетсе ақын айтпағанда кім айтады?! «Дүниеде мынау бәрі де, бәрі-бәріне кірісу керек, кірісу керек шын ақын» деп Жарасқан Әбдірашұлы жырлағандай, «Ақындық сезімді қозғар жердің «басы аяғы» жоқ деп білем» солайы, солай, тіршіліктің астан-кестенін шығаратын да, ақ моншақтай жіпке тізіп – «Үндестік ұлына» айналдырушы да бір өзі, себебі «өнер сыры – өрнекте». Ақұштап ақын тіккен ақбоз үйдің алты қанаты түгелдей қызыл жасыл ою-өрнектермен безендіріліп көз жауын алып, көрінгеннен көзақы сұрап, көз байлап тұрған жоқ, көз жетер жерге көз қырын тастап, көз шалым жерге көз тігіп тұрғандай, ақын өз басынан өтпеген, өз көзімен көрмеген, өз жан дүниесіне алапат әсер етпеген құбылыстарға қалам тартпайды, ие алатын, илей алатын, иілдіре алатын

тақырыптарды ғана төңіректеп, «икеміне қарай еңбек етеді», иінін келтіре алмайтынға ат арытпайды, көз кеудесіне ұялап, көз жүрегіне жылы ұшырағандарды ғана жырына арқау етеді.

Шындықпен жаны өштер де,

Алдаумен өмір кешкен де,

Жүреді сені мекендеп,

Өгейлік көрмей еш пенде.

Бұл дала, боз жусанды дала, бозаң қыр! Далаға ала да сияды, құла да сияды, өгейлік көрсетіп, өзегіне теппейді. Қазақтың атасы – сахара, анасы – дала. Даланың кеңдігі – махаббатының мәңгілігінде, жүрегінде махаббаты жоқ адам мүсәпір мүшкіл күй кешіп мүжіле түседі, көкірегінде көзі бар махаббатты мансұқ етпейді, таңсық етеді, сондықтан ақынның айтқанына алғаусыз сенесің. Махаббат сен болмасаң жүрегімде,

Мүмкін мен даламды да сүймес едім.

«Жақсы жазу үшін, жете білу керек» деп Стендаль айтқандай, ақынның жетік, жетесіне жеткізе білетіні де – махаббат, ең көп жырлағаны да махаббат болар, себебі жүректің жылымы да – махаббат, жүректің жұлыны да – махаббат, ал ақынның «жүрегінде болмаса» кімді сүйе алады, қалай сүйе алады, сондықтан болар, сол себепті де «мүмкін мен даламды да сүймес едім деген жолдарына риясыз сенесің, ал «жүрегінде махаббаты бар» ақынның жалған сөйлемейтіні сөзсіз.

Орынсыз қызғанғаның

Уақыттың өтері бар.

Ертерек қыз баланың

Есейіп кетері бар,

Бұл «ол рас, таласым жоқ, өмірге ерте келдің, сен маған баласың деп, мен саған еркеледім» деп басталатын әйгілі әннің бір бұрылысы ғана, тіпті түйіні десе де болғандай, бірден әндете жөнелесің, «ол рас, таласым жоқ» деп іштей ыңылдап, сырттай сүйсінесің, ән тыңдап отырғандай күй кешесің, себебі «музыканы түсіну үшін оны ең алдымен тыңдай білу керек». Әрине, адам баласы мәңгілік емес екені екінің біріне белгілі, балалық та, ағалық та ағып өтеді, ақын сол ағынды айтып отыр, махаббат адамды ерте есейтетін, ерте егде етпейтін екі емнің біреуі ғана, есейіп кеткен қыздың ағасы – албырт сезім, асау ағыс, арналы айдын; албырт сезім алып-ұшып, асау ағысқа айналады да, айдынның арнасын бұзып жарып, арты ақ жаңбырға айналуы да мүмкін, «ақ жаңбырлар тоздырған тау секілді», «өз биігінде» өзі тұрақтап қалуы да бек мүмкін.

Ақ ұлпа жапқан бақ үстін,

Ақ нұрға бояп шатқалды.

Алғашқы жауған ақ ұшқын,

Үлбіреп қана жатқанды.

Ақұштап ақынның бір өлеңін былай қойғанда, бір шумағының өзінен бірнеше ақ түсті қызықтаймыз. Ақ ұлпа, ақ нұр, ақ ұшқын – аппақ қардың, алғашқы қардың сырлы суреті; ақ ұлпа жапқан бақ, ақ нұрға боялған шатқал, үлбіреп жатқан ақ ұшқын; көрдіңіз бе, әрине, аралап көрдіңіз, ақ ұлпа жапқан бақта әлденеше рет қыдырыстап көрдіңіз, тіпті күнбе күн көруіңіз де мүмкін сенесіз бе, әрине, сенесіз, себебі көзіңізбен көріп тұрсыз! Ал ақ нұрға боялған шатқалды ше, алғашқы жауған ақ ұшқынды да көрдіңіз, үлбіреп қана жатыр. Алғашқы ақ мамық қар – қыстың кезіндегі соны суреті ғой, ал ұшқын ұшқындап жауған қар, қазақ баласы қар ұшқындап тұр екен дейді, ақын баласы ақ ұшқын десе айыбы бар ма?! Сонымен, ақ ұлпа бақ та, ақ нұрға боялған шатқал да, алғашқы жауған ақ ұшқын да, үлбіреген ақ мамық та кімге ұқсайды, неге ұқсайды. Әрине, алғашқы махаббаттың, уыз сезімнің суреті ғой бұл. Олай болмаса ақын «махаббат сен болмасаң жүрегімде» деп жар салмас еді ғой, ал ұлпаға да, ақ нұрға да, ақ ұшқынға да тамсанбас еді ғой, үлпілдеген, үлбіреген сиқыр сезімнің сәулесінен жаратылған ақ ұшқын ғой бұл! Ақ ұшқынның ақ жалынға ұласпасына, айналасына ақ нұр болып сыр ашпасына кім кепіл? Ақынның ақ түсті айрықша аялап, ақ бояуымен сурет салуға құштарлығын да ақ көңілі, ақ ниеттің үндестігі деп ұғынғанымыз абзал.

Төгілтіп ақ көйлектің бүрмелерін

Ұғынар үнсіз тыңдап білмегенін.

Ақ білек шай ұсынған батыл ғана

Ұялшақ дірілдейді гүлдей ерін.

Тағы да Сырбай Мәуленовтің «Ақ түнінде» түстеніп, Әбу ақынның «Ақ бұлттарына» аузыңызды ашып «Қайдан келіп қалған» деп таңырқап тұрғаныңызда қарсы алдыңыздан бүрмелі ақ көйлек көлбеңдеп, «Ақ білек» шай ұсынады, гүлдей еріннің дірілінен дір ете қалуыңыз да ғажап емес; тек ақ көйлектің бүрмелері ғана төгіліп тұрған жоқ, шай ұсынған ақ білектен имандай нұр төгіліп тұр, гүлдей еріннен жұпар иіс аңқып тұр; ақ білекті, ақ көйлекті арудың айдай аппақ екенін айтпай-ақ түсінесіз, себебі ақ көйлегінің бүрмелерін көріп отырсыз, онымен қоймай ақ білегіне қызығып та, қызғанып та қарайсыз, әрине, «ақ білектен ұстай алатын» жерде емес, алыста отыр. Айнала аппақ, сізде сол аппақ әлемнен малтығып шыға алмай қайта-қайта қарайсыз; қызына қарайсыз, құныға

қарайсыз, сырына қарайсыз, сынына қарайсыз, кенеттен көзіне көзіңіз түсіп кетеді, енді қыз ерні емес, тұтас тұла бойыңыз дірілдеп, буыныңыз босайды, өзіңізді қоярға жер таппайсыз, я тегіннен-тегін емес екен, алдыңызда отырған Айнамкөз ғой, Айнамкөз, Айнамкөздің айнадай көзіне көзіңіз шағылысып қалған өз көзіңізге өзіңіз сенбейсіз?! Атақты Айнамкөз ғой мынау, мұң мұхиттың Айнамкөзі, Мералының Мұхитының Айнамкөзі, жо-жоқ, Алты Алаштың Айнамкөзі ғой бұл! Мұхиттың Мұхитында жүзіп жүре бересіз; алдыңыздан «ақ айдай» арындап, «ақ иіс» сезіледі, Ақбақай көлдің жағасын бойлай келе жатсаңыз, алдыңыздан ақ сұлулар Ақбақайдан су алып бара жатады, отыз ұлынан, ең ақыры жалғыз қызы Зәурештен айырылған Медет байдың зарлы үніне еріксіз құлақ қоясыз: сен қалған отыз ұлдан едің, Зәуреш, бір уыс бұйырмады топырағың, иә, отыз ұлы өліп, жалғыз қызға күні қарап қалған Медет байдың күнін адам басына бермесін?! Медет бай емес, Мұхит қой мынау, Мұхиттың зары, Мұхит емес-ау, Зәурештің зары, Зәуреш емес-ау, Мұхиттың мұңы! «Мұхитта мал дегенде жалғыз сиыр, болады баспағымен екеу биыл» деп зарлаған Мұхитқа медеу болған да бәлкім Зәуреш шығар, әлде Ақиіс пе екен, Зәурешті айтып зарығып жүргенде, ақ иіс алдынан шығып аз да болса алданыш тұтқан маңғаз Мұхит қой мынау!

Қазақтың қонақ сыйлау

алтын көрген,

Қос бұрым арқасында

қалпында өрген.

Қырмызы кеудешесі қынама бел

Көмкерген омырауын алтын зермен.

Абай айтатын «Білектей арқасында өрген бұрымыңыз» осы шығар, себебі сол өрілген қалпында, өрімталдай ең беріп тұр, омырауын алтын зермен өрнектепті, қынама беліне қырмызы кеудешесі де құйып қойғандай үйлесіп тұр, үндесіп тұр, «бұл кім дейсіз ғой, әрине, Айнамкөз. Қазақ қызының бағасын алтыннан да қымбат санаған Қыз Жібектің әнінде айтылатын «ормалы тұрады бес жүз жорға» деген жолдар естеріңізде болар?! Ақұштап ақынға еріп, Мұхиттың маңайында жүргендей күй кешесіз: Ақбақай көлдің жағалауын жағалап, Айнамкөздің айнадай көзін көріп, есіл-дертіңіз ауады, «үлкен айдайға» үздігіп, «кіші айдайға» көңіліңіз ауады, «паң көйлектің» парқына жетіп, ақ иістен «басымыз айналып, көзіңіз бұлдырап тұрғанда, ақ Зәурештің» зарлы үні құлағыңызға жетіп, «дүниенің қызыл түлкі» екені енді ғана есіңізге түседі. Ақынның ең көп талдаған тақырыптары да – ақ Жайық, ақ шағала, ақ қанат, ақ нұр; тұтас, түгел ақ; таңы да ақ, күні де ақ, айы да ақ.

Ай, күні бар Жайықтың,

Ақ таңы бар арайлы.

Айдыны бар Жайықтың,

Әлдилеген талайды.

Кітаптың аты да бекерден бекер «Ақ айдын» аталмапты, Ақ Жайықтың айдыны екен-ау! Тағы да сол тұтасып жатқан, тұтасып тұрған – ақ түстер. Айдынның ақ болуында да сыры бар, қазақ ақ түсті ұнатып «аққа Құдай жақ» деп жатады, ағарған ішіп, ақ жаулықты, ананы, ақ сақалды атаны ізет тұтады, ақ бесікте бөбегін тербетеді, ақ шымылдыққа келін түсіреді, түсірген келініне де ақ келін деп ат қояды, ақ шуаққа шомылғанды, ақ сағымға оранғанды, ақсуаттан атын суарғанды, ақбұлақтан су алғанды, ақ тілек айтып, ақ бата бергенді, ең ақыры ақ төсекте жатқанды, ақ киізге отырғанды суқаны сүйеді, ең ақыры ақ матадан ақ көбін тігіп ана дүниеге аттандырады.

Ақұштаптың ақ түстерге құмар болуы да бекер емес. «Ақ желең», «Аққанат», «Ақ шағала» деп тұтас жыр жинақтарының атын атауында да үндестік, үйлесім ғана емес үйірім бар, ақ желең де, ақ қанат та, ақ шағала да – ақ айдынсыз күн көре ала ма?! Әрине, жоқ, олай болса, ақынның ақ түстерге ауық-ауық оралып, әлсін-әлсін қайта соғып отыруының өзі де – кеңістікті көксеу ғой. Ал поэзия дегеніміз шексіз, шетсіз кеңістік, түпсіз тереңдік, жағалауға жарыса соғып жататын ақ бура толқындар емес пе?!

Мұңайдың, неге қайғырдың?

Кеңістік бар ғой көңілде.

Ақ көбік шашқан айдынның,

Ашуын басам дедің бе?

Ақ шағалаға арналған кеңістік көкте де бар, айдында да бар. Әлбетте, ашуын ақ шағала ғана түсінуі, ақ шағала ғана көтеруі мүмкін?! Бірақ айдынның өз заңы бар; ақ көбігін аспанға атып, ашу шақыра ма, ақ тымаққа айналып досын шақыра ма өзі ғана біледі. Ал ақынның міндеті – жақсылық жайрап қалмай тұрғанда, жедел жәрдем қызметін атқарысу.

Үш аққу қыстап шықты Бағырлайға,

Қыс келіп айдын мұзды

жамылмай ма?

Немесе:

Қосылып жылайын ба ақ жауынға,

Жоқ әлде баққа барып
жаурайын ба?..

Болмаса:

Бақыт өзі немене? Атап қара,
Тіршілігі жай жүрген атақ қана.
Көз ашқалы көргені тесік қалта,
Өмір сүрген мекені – жатақхана.

Алғашқысында аққуларды аяп, апырмай айдын ақ қар, көк мұз жамылғанда күндері не болар екен деп қапаланады, кейінгі шумақта ішкіш әйелдің «тесік қалтасына» телміреді, тиын-тебен іздеп емес әрине, ізгілікті індетіп, ізгілікке із кесіп телміреді. Үсіп қала ма деп үш аққуға жаны ашиды, жабығады, оны былай қоя тұрып «ақ жауынға» қосылып жылағысы келеді, тіпті ақ жауынның астында қалып жаурағысы да келіп тұр, кім үшін, не үшін, екі туып бір қалғаным ба деп ойлауыңыз мүмкін, жоқ, олай емес қой, ақынның өмірі арпалыс, аласапыранға толы «сыздаған барлық жараның аузында болу». Ал ақын атаулы айналасындағы арпалыстан, аласапыраннан тыс өмір сүре алмайды. Себебі:

Анамын бөбегін сағынған

Ақынмын жыр болып ағылған.

Көңілмін екіге бөлінген,

Жүректін екіге жарылған.

Қазақша айтсақ «Қақ жарылған көңіл, қақ жарылған жүрек». Бір жағында ел тұр, бір жағында өзі тұр; елін ойлап еміренеді, жұртын ойлап жүдеу тартады. Ақынның – азап, сәбилік – ғажап, азап пен ғажаптың ортасындағы ақынның көңілі алақұйын, ала дауыл. Көңілінің көзі бар адам көлеңкені де, күнгейді де көреді; көріп қана қоймай, көлеңкені саялайды, күнгейді аралайды. Ал тумысынан ақын адам көлеңкені де, күнгейді де бағалайды, жұмыр жердің үстіндегі тіршіліктің тынысымен тыныстап, дауасымен демалады. Екіге бөлінген көңіл, екіге жарылған жүрек, тебіренбей, толқымай, толықсымай, тапжылмай тұра алмайды ғой?! «Арақ ішкен жігіт көрдім, алған жарын сабаған», «Сатып алған даңқ көрдім, қуыс кеуде пақырдан», «сезімі жоқ ару көрдім, абыройы ашылған», «әкім көрдім шала сауат, мән білем деп шалқайған» осылай көш қаздай түзіліп, шаңдай шұбатылып кете береді, қаралы көш, оқыс көш, қоқыс көші. Маскүнем жарын сабап көкала қойдай қылған, қызметті, яғни мансапты малға сатып алған алаяқ аспанға таяқ лақтырып әуреге түсіп тұр; «Бақытсызды көріп тұрып, бақытты болуға болмайды» депті Мольер. Әлбетте, осының бәрі ақынның жүрегінің үстімен өтетін қасіреттің қасқа жолы дейсіз бе, күйініштің күре жолы дейсіз бе, астамшылықтың айдау жолы дейсіз бе, қалай десеніз де жарасады. Ұққан адамға – ұяттан биік бір шың жоқ, әлемдегі ең биік шың – шындық шыңы. Ұқпаған адамға аласа көрінуі мүмкін, шықпаған адамдар арықтан аттағандай аттай беруі де бек мүмкін. Себебі «адамның ұқпағаны – бойына жұқпағаны». Ал ақын адамды азаптайтын да айналасының ауасы, ортаның оты. Себебі Мағжан Жұмабаев айтқандай: «Әдебиет көктен түсетін пайғамбарлық емес. Әдебиет елдің жанында жүре бастаған толқындардың жарыққа шыққан жаңғырығы». Ал Абай «жартастан шыққан жаңғырыққа» да құлақ салады». Ақұштап ақынның жұрттың жадында жаңғырып жатқан жайларға оралып отыруы да шын ақынның шырайын шығарады. Бір кездері Пушкинге Гоголь «Өлі жандарын» бастан-аяқ оқығаны белгілі. Тіпті сол шығарманың оқиға желісін өзі бергенге де ұқсайды. Соған қарамастан: «Құдайым-ай, біздің Ресей соншалықты сұмбайы екен-ау» деген екен Пушкин «Өлі жандарды» оқып бітірген Гогольге қарап, әрине, ондай «өлі жандардың» біздің айналамызда қаптап жүргені Ақұштапты да алаңдатады.

Қайда әлгі шағы даланың?

Қайда енді әлгі пәк күні?

Талдырып көздің жанарын,

Күрмейтін тілді ақтығы.

Әйтпесе, сар даланың сағымға боялған пәк күнін, қыз күнін аңсар ма еді, адамның тілін күрмейтін – ақиқат қана, ақиқаттың алдында талайдың тілі күрмелген, әрине, ақындардың жөні бір бөлек, себебі кім көрінген емес қой? Егер кім көрінгеннің қосағында кетсе, ақын ақын емес, айналшық қой... Бірақ та білесің бе, кім көрінген, айтсын деп «ақиқатты тіл берілген» дейді М.Мақатаев. Тарихы бар, тегі бар өзеннің де,

Көрсеткені бір мінез дұрыс шығар, –депті ақын Ақжайыққа арналған жырында, ал біз болсақ Ақұштап ақынның жырларында Ақжайықтың мәрт мінезі бар деген болар едік. Ақынды толқытатын толғақты мәселелер мол: Құрманғазының ұлы ұстазы – Ұзақ күйшінің моласының табылмағанына толқиды, Қазына кемпірдің тұяқсыз өткеніне өкінеді, Мұқағали Мақатаевқа өлең оқытпаған өрескелдерге өңін суытып сырт айналады, Сәкен Сейфуллинге қол көтерген сотқардың сал болып қалғанына риза болады, пұл базары, құл базары деген сөздерді естіп жағасын ұстайды, ана сүтін емгендерге еміреніп, сиыр сүтін емгендерге егіледі, порошок сүтін емгендерден есі шығады, Жұбан

Молдағалиевтің желтоқсандағы жоқтауына жабырқайды. Ақын әлемі – астан-кестен, бәрі бар адамдар, болған адамдар, өмірден озған адамдар, «Мінезі бар ақын ғана» мүлтіксіз сөйлейді «себебі сөз – істің көлеңкесі».

Ақынның балладаларындағы оқиғалардың дені ойдан шығарылған қияли кейіпкерлер емес, өмірде бар немесе болған шынайы кейіпкерлер. Кейіпкерлердің жүзін көріп қана қоймай, сөзін естисіз, тіпті қай уақытта, қай жерде болғанына да көз жеткізуіңізге болады. Мәселен, «Көк дөненнің кісінеуі» күні кеше ғана болған оқиға, Қадыр ақынның 75-ке толғанына байланысты Ақжайықта өткен тойдан тарту іспеттес.

Бір нәрсе мынау жылқы түсінеді
Сезім бар онда жоқ кей кісідегі.
Тізгінді Қадыр ақын ұстағанда
Көк дөнен ышқынып кеп кісінеді.
Көк дөненнің кісінеуіне
не себеп дейсіз ғой?!
Бұйыру бақытым ғой ақын ұлға,
Болар ең өзің ием, жақыным да.
Ал сізде төрт ай ғана ғұмыр қалған
Мен сорлы кетем
кімнің тақымында?

Қасірет пе, әрине, қасіреттің көкесін көзімен көріп тұрып көк дөнен кісінемегенде қайтсін? Көк дөненнің етегі жасқа толып, ағыл-тегіл жылап тұр; жоқ көк дөненнің кісінеуі арқылы Ақұштап ақын Қадыр Мырза Әлінің көңіл-күйін бергісі келген болар, «заманда адамды адам түсінбеген, тәйір-ай жылқыны кім түсінеді». Иә, адамды адам түсініп болмайтын алмағайып заманның кескін-келбетін айшықтай біліпті.

Ақында аз болады сайрандар күн,
Шын бақыт табады ақын
ойдан бәлкім.

Асылды жоғалтқан соң,
жоқтау айтып,

Кешігіп жүресің-ау қайран халқым!

Өлеңнің аты «Көк дөненнің кісінеуі» деп аталады, осы өлеңді оқи отырып Сырбай Мәуленовтің «Құлыны» есіңе еріксіз оралады. «Шаршаған жол батып Волховтың батпағындағы, жатыр бие толғатып, зеңбіректің арт жағында» деп басталатын әйгілі өлеңі бар ғой, бие тіршілікпен қоштасып, артында кісінеген құлыны қалады, былай айтқанда құлын да, көк дөнен де – тағдырлас, құлынның кісінеуінде де, көк дөненнің кісінеуінде де бір гәп бар. Ол гәптің аты – өмір, өңін айналдырған өмір емес, қаз қалпындағы өзгеріссіз өмір.

Ақын жырларында өңін айналдырған өңсіз-түссіз өмір емес, көк дөнен сықылды кісінеп тұрған, қайнап жатқан қарқынды өмірдің сом суреттері баршылық, тақырып таңдап жатпайды, ақынды тақырыптың өзі таңдайды.

Ақұштап ақынның ағынан жарылып, қауызынан арылып шыққан өлеңдерін баданадай ақ тарыға теңеуге, самаладай ақ моншаққа балауға да болар еді, бірақ ақын атаулыға балама жоқ, бір-біріне ұқсамайды.

Ақұштаптың айдыны – ақ айдын, ал ақ айдында құстың төресі аққулар ғана жүзе алады. Ақын атаулыны адамзаттың аққуына теңеушілер де табылады. Қалай десек те, ақынның өз айдыны бар, айдыны бардың, айбыны бар! Айдынды ақынның айбынды жырлары – ұлт ұйытқысы ғана емес, ақиқаттың ақ желкені. Ал ақиқат әрдайым алға асады.

Серік Негимов,

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

профессоры

Серікбай Нұрахметов,

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ доценті